

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

عاطفه اکبرنژاد (نویسنده مسئول)^۱، فاطمه زهرا سعیدی^۲، شیوا سرداری^۳، زهرا برادران^۴

دانشگاه فرهنگیان پردیس حضرت معصومه (س) قم، قم، akbarnejad1379@gmail.com

دانشگاه فرهنگیان پردیس حضرت معصومه (س) قم، قم، fatemezahra.joon1380@gmail.com

دانشگاه فرهنگیان پردیس حضرت معصومه (س) قم، قم، shv.srd79@gmail.com

دانشگاه فرهنگیان پردیس حضرت معصومه (س) قم، قم، saeedi.fateme.1380@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل موثر بر دین‌گریزی در دانش‌آموزان دوره متوسطه صورت گرفته است. روش این پژوهش روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی دوره متوسطه می‌باشد. با توجه به روش پژوهش جامعه و نمونه‌های پژوهش را، تجربیات دوره تدریس معلمان که از طریق مصاحبه و تهیه گزارش جمع‌آوری شده است، تشکیل می‌دهد. بررسی روایت‌ها نشان داد که عوامل مختلف و موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، در شش حیطه‌ی خانه و خانواده، نظام آموزشی (معلمان دین و زندگی و محتواهای درسی)، دین و متولیان دین، جامعه، دشمنان و حاکمیت و اقتصاد قابل تقسیم‌بندی و بررسی است. راهکارهای استخراج شده از این پژوهش صرفاً در حیطه نظام آموزشی در حوزه ساختار کلی نظام آموزشی و توانایی معلمان در زمینه‌های کسب شایستگی‌های حرفه‌ای، کسب شایستگی‌های دینی و ارتقاء جایگاه معلم به مریب‌گری است. نتایج نشانگر این است که مسئله دین‌گریزی ابعاد مختلف و متعددی دارد و نمی‌توان تاثیر مسائل مختلف فردی و اجتماعی و... را در این امر نادیده گرفت.

واژه‌های کلیدی

دین‌گریزی، دانش‌آموزان، دوره متوسطه، تجارب، معلمان

مقدمه

ما دانشجوی دانشگاه فرهنگیان هستیم. به تعبیر دقیق‌تر، دانشجو معلم هستیم. بناست در آینده‌ای نزدیک دبیر معارف باشیم. بنابراین به ما حق می‌دهید که نسبت به موضوع معارف دغدغه‌مند باشیم. مثلاً برایمان مهم باشد که بدانیم دانش‌آموزان آینده ما تا چه اندازه به معارف دینی علاقه‌مند هستند؟ آیا آن‌ها در خود، نیاز به معارف را با همه وجود احساس می‌کنند یا صرفاً به خاطر تحمیل مدرسه و معلم پشت نیمکت مدرسه می‌نشینند و مانند کسانی که گرفتار آدم‌پر حرف و وراجی شده‌اند و چاره‌ای جز تحمل پرحرفی‌هایش ندارند، به حرف‌های مای آینده یعنی دبیر معارف گوش خواهند داد؟ شاید در ذهن خود خاطرات خود را مرور می‌کنند. قرارهایی که با دوستانشان دارند یا کلیپ‌هایی را که دیده‌اند. شاید برای همین هم گاه در حین گفتگو با ما، لب‌هایشان بی‌اختیار از هم فرار می‌کنند و می‌خندند.

در این سال‌ها هر چه جلوتر رفتیم، این حس در ما بیشتر تقویت شد که گویا دانش‌آموزان در حال فاصله گرفتن از معارف دین هستند و اگر حمل بر زیاده‌روی نکنید، خواهیم گفت دارند دین‌گریز می‌شوند. این احساس در سه چهار سال اخیر برایمان خیلی جدی‌تر و رنج‌آورتر شده است. گویا فشار اقتصادی تمام مسائل پیشین را به توان n برده و بر سرعت آن افزوده است. وقتی با دوستانمان بر سر این موضوع گفتگو کردیم، این احساس را در آن‌ها نیز یافتیم. با چاشنی نگرانی! برای همین نیز به جای پرداختن به موضوعات کلیشه‌ای، تصمیم گرفتیم درباره همین مسئله کار کنیم؛ اساساً این تصور ما درست است یا نه؟ اگر درست نیست چرا ما همچون حسی داریم؟ نکند از کم‌تجربگی ماست؟ اگر درست است که به نظر ما همین‌طور است، چه عواملی در این مسئله دخیل بوده‌اند و از چه زمانی این موضوع شدت یافته است و آیا به حکم روایت پیامبر اسلام (ص) که اگر فقر از دری وارد شود ایمان از در دیگر بیرون می‌شود، مشکلات اقتصادی سال‌های اخیر سهم ویژه‌ای در این رابطه داشته یا نه، باز هم مشکل اصلی را در عوامل فرهنگی باید جستجو کرد؟ آیا نهادهای رسمی مانند آموزش و پرورش و نظام علمی حاکم بر آن تأثیرش زیاد بوده یا خود معلمان که بناست ما هم به زودی به خیل آنان بپیوندیم، از عوامل دین‌گریزی و بی‌رغبتی به معارف دین هستند؟ به نظر شما هم موافق هستید که این‌ها پرسش‌های مهمی هستند که ارزش ساعت‌های طولانی کار پژوهشی را دارند. آن هم کار جمعی و با مشارکت معلمان عزیز که سال‌ها توفیق تلمذ و شاگردی‌شان را داشتیم.

در هر حال این موضوع با هدف روشنگری در این زمینه و ارائه عوامل بی‌رغبتی به دین و معارف دینی از یک سو و یافتن راه‌کارهای مواجهه با آن از سوی دیگر، روی میز کار ما قرار گرفت. تا شاید خروجی کار ما هم بر درک و زمان‌شناسی ما نسبت به موضوع معارف دینی در مدارس بیفزاید و نیز نشر آن بتواند به دبیران محترم این عرصه کمکی نماید؛ تا شاید عزمی را راسخ گرداند یا هوشیاری را افزایش دهد یا روش‌های مواجهه را اصلاح نماید.

پیشینه پژوهش

در رابطه موضوعات مرتبط با این مسئله، مقالاتی نوشته شده است که در ادامه به ارائه خلاصه برخی از آنها می‌پردازیم:

لیلا معافی و عباس اشرفی (۱۳۹۲) بیان کردند که انسان به طور فطری به دین‌گرایی دارد و دین‌گریزی به معنای عدم پذیرش و یا عدم اطاعت از آموزه‌ها و احکام دین است. این نویسندگان به این نتیجه رسیدند که روابط با دوستان و همسالان، خانواده، عملکرد افراد مذهبی و رسانه‌ها بر دین‌گریزی بیشترین تاثیر دارد و پیشنهاد دادند که شناخت و آگاهی از دین، کنترل روابط دوستان، هماهنگی بین قول و فعل متولیان دین و ... لازم می‌آید. دین‌پذیری نسل جوان است. از نظر طیبه و مسعود بلوردی (۱۳۹۲) مستکبران با ایجاد تحریم‌های مختلف نفتی، غذایی، دارویی و ... می‌خواهند که اقتصاد کشور را به هم بریزند و در نتیجه مردم را دچار فقر و دین‌گریزی می‌کنند. پیشنهاد نویسندگان این است که فقر در دید مردم پدیده‌ای منفی تلقی می‌شود ولی اگر آن را مثبت در نظر بگیریم و امتحان الهی قلمداد شود، کمتر به هنجارشکنی و دین‌گریزی و ... منجر می‌شود.

مجید کاشانی (۱۳۸۹) نیز اشاره می‌کند که رسانه‌ها با سرعت زیادی در حال گسترش هستند و همچنین در گذشته رابطه‌ای دوستانه بین دین و رسانه وجود داشته است. اما اکنون رسانه بستر تبلیغ دین و یا تخریب برخی ادیان شده است. این نویسنده به ما پیشنهاد می‌دهد که ما در صورتی می‌توانیم جامعه‌پذیری دینی را با مردم القا کنیم که سازمان آموزش اجتماعی دین حداقل امکانات و تعاملات اجتماعی را مهیا کرده باشد. همچنین اسماعیل نساجی (۱۳۹۴) بیان داشته است که عدم برخورد منطقی و درست با نسل جوان و مشکلات آنها، می‌تواند آنها را به انحرافات فکری بکشاند و در نتیجه آنها را به سوی اندیشه‌های الحادی سوق دهد؛ و پیشنهاد می‌دهد که باید به سوال‌های اساسی جوانان پاسخ منطقی و درست داد و نباید آنها را طرد کرد. رسالت مهم رسانه‌ی ملی هم نهادینه کردن هر چه بیشتر دین و آموزه‌های قرآنی است.

بررسی‌های جبار امینی، رضا مریدی و رحیم محمدی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که برخی عوامل از جمله سخت‌کردن دین، خصوصی‌سازی دین و نبود شناخت و ... باعث دین‌گریزی می‌شود. روش این تحقیق، تحلیلی-اسنادی است. نویسندگان این موارد را پیشنهاد می‌دهند: ۱- ارتقای سطح عقلانیت در جامع، ۲- تلاش برای ایجاد عدالت اجتماعی، ۳- نگاه جامع به دین و ...

روش پژوهش

پژوهش روایتی یک راهبرد پژوهشی است که پژوهشگر به کمک آن زندگی افراد را مطالعه می‌کند و از آنها می‌خواهد که روایاتی را بر اساس تجربیاتی که داشتند، بیان کنند. اساس این پژوهش زندگی افراد است. مهم‌ترین مشخصه‌ی این پژوهش روایت و داستان‌گویی است. پژوهشگر در نهایت دیدگاه خود و روایاتی را که از افراد جمع‌آوری کرده، در یک قالب مشترک بیان می‌کند.

بعد از انتخاب موضوع، به طرح پرسش‌هایی برای مصاحبه با دبیران دینی پرداختیم. سپس، اقدام به هماهنگی با شش دبیر دینی کردیم. با توجه به شرایط هر یک از این عزیزان، مصاحبه برخی به صورت تاپی، برخی به صورت صوتی و یک مورد هم به صورت حضوری انجام شد. سوالات خود را به صورت یک فایل صوتی برای مشارکت‌کنندگان فرستادیم و آنها طی چند روز آینده جواب‌های خود را به صورت کتبی یا فایل صوتی برای ما ارسال کردند، و به همین ترتیب سوالات مختلف را مطرح کرده و به گفتگو پرداختیم. یک مورد هم که حضوری اتفاق افتاد مکالمه ضبط شد و بعد به صورت فایل نوشتاری در آورده‌ایم. در ابتدا از مصاحبه‌شوندگان خواستار

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

روایت تجربیاتشان شدیم و سپس از نشانه‌ها و عوامل دین‌گریزی پرسیدیم. همچنین راهکارهای آنها را در مواجهه با این نوع دانش‌آموزان جویا شدیم. همچنین بیان داشتیم که در سالهای اخیر به دلیل نارضایتی‌های بوجود آمده از حاکمیت در مسائل اقتصادی، تاثیر مسائل اقتصادی را در دین‌گریزی چقدر می‌دانند؟

در مرحله بعد اقدام به کدگذاری (کدهای باز، محوری و مضمونی) مصاحبه‌ها در نرم‌افزار MaxQDA نسخه ۲۰۱۸ کردیم و نمودارهای لازم را طراحی کردیم. ویراستاری کار انجام شد و جهت تایید اعتبار آن در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار گرفت. ایشان از کلیت کار به عنوان یک کار ارزشمند یاد کردند؛ همچنین تذکراتی جزئی را هم گوشزد کردند که اصلاح گردید.

یافته‌ها

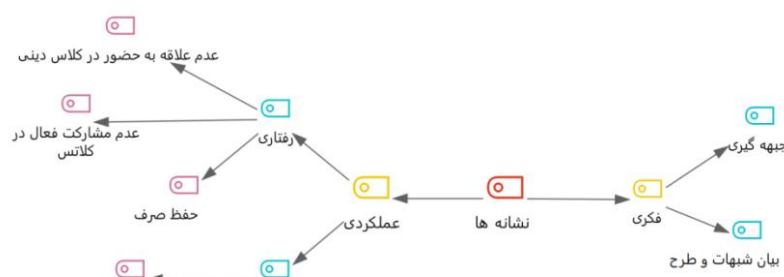
روایت‌ها و مصاحبه‌ها در سه حیطه نشانه‌ها، عوامل، راهکارها؛ و حول محور مسئله دین‌گریزی دانش‌آموزان، با معلمان دین و زندگی انجام گرفته است. در ادامه به نقل و تحلیل روایت‌ها می‌پردازیم:

۱. نشانه‌ها

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده، دین‌گریزی در دانش‌آموزان با نشانه‌هایی همراه است؛ از جمله آن‌ها، نشانه‌های عملکردی و نشانه‌های فکری است. نوع حضور یافتن دانش‌آموزان در کلاس و مقدار مشارکتی که در فعالیت‌ها دارند میزان تمایل آنان را به مباحث دینی نشان می‌دهد. همانگونه که حضور با از شکل ۱ پویا در کلاس و پیگیری مباحث نشان‌دهنده رغبت آنان به دروس معارفی است، بی‌انگیزگی، سستی و رخوت، منفعل و خنثی بودن نسبت به مباحث، نشان از عدم علاقه آنان به این دروس و احیاناً عدم جذابیت این دروس برای آنها دارد. این نوع رفتارها تحت تاثیر عوامل مختلفی است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

عدم تقید به احکام پوششی و رفتاری دین بیانگر فاصله‌ای است که میان دانش‌آموزان و دین افتاده است. از نشانه‌های فکری این مسئله بیان شبهات و نوع سوالات است. البته با در نظر داشتن این نکته که هر سوال‌کننده‌ای لزوماً دین‌گریز نیست و شک لازمه یقین است، اما نوع سوالات و واکنش‌ها پس از دستیابی یا عدم دستیابی به پاسخ مناسب می‌تواند نشان‌دهنده این امر باشد. «استاد شهید مطهری زایش و پیدایش سوالات جدید و نیازهای تازه را انحراف و زاییده هوس‌ها و شهوت‌های نسل جوان نمی‌شمارد، بلکه آن را نشانه رشد و حیات یک جامعه زنده میدانند؛ البته به شرط آن که اندیشمندان و عالمان دینی به وظیفه خود در پاسخ‌گویی و رفع نیازهای این نسل به خوبی عمل کنند». (نساجی، اسماعیل ۱۳۹۴)

مصاحبه ۵: "اولا در مورد علائم، نشانه‌ها و مستنداتش اولین چیزی که از دین‌گریزی بروز میکند در ظاهر است. ظاهرشان با ظاهر آدم‌های متدین متفاوت میشود؛ از نظر پوشش، حجاب، آرایش، پیرایش، پیدایی مو، تنگی لباس یا نوع پوشش‌های خاصی که این افراد

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

به خود اختصاص می‌دهند. اگر هم در جایی که نوع خاص، از پوشش اجباری تا نوع چادر یا یونیفرم مخصوص تا جایی که امکان دارد از قواعد پیروی نمیکنند. دانش خود را در رفتار و عملکرد مصاحبه 5: "در رفتار و عملکرد مشهود است کسی را که از دین و مذهب کنم که از دین گریز دین آموزشی خانه و خانواده دانش حاکمیت و اقتصاد" را در نظر دارم که در ابتدا خوب بوده اند و بعد به این قضیه مبتلا شده اند. در سوال ها هم نمایان است. در ابتدا سوالات حالت خوف و رجایی دارد مثلا از بهشت از تعداد طبقات آن از تعداد در های آن از عذاب جهنم از اما کم کم مدل سوالات و موضوع سوالات تغییر میکند. دیگر از بهشت و جهنم نمی پرسد از دین می پرسد؛ چرا مسیحیت نه؟ چرا نمیتوانیم دیگر ادیان را انتخاب کنیم؟ مگر نه اینکه گفته اند لا اکره فی الدین؟ در دوران تحصیل خود ما کلماتی هایی که حضور داشتند سوالات خاص و از این قبیل می پرسیدند. پس روند سوالات گاهی اوقات مسیرش عوض می شود. کسی که روزی از بهشت و جهنم می پرسید حالا می پرسد: خانم آیا راست است که اگر کسی هر شب سوره واقعه بخواند...؟ خانم آیا راست است که اگر کسی فلان ذکر را روزی ۷۰ بار بگوید...؟ خانم آیا راست است کسی که طواف خانه خدا را یک بار کرده باشد...؟ خانم آیا راست است اگر کسی عطری بزند و کنار همسرش بنشیند مصادف ۷۰ سال عبادت در مسجد الحرام و مسجد النبی است؟ این روند کم کم تغییر می کند و به سمت سوال های دینی و انتخاب ادیان گرایش پیدا می کند. و بعد کم کم دین خود را عوض میکنند، سپس کم کم دین های دیگر را هم زیر سوال می برند. مثلا خود مسیحیت را، حضرت مریم (س) را زیر سوال می برند. رفته رفته نه فقط اسلام، بلکه واقعا دین گریزی اتفاق می افتد، یعنی نه اینکه فقط اسلام گریزی باشد."

مصاحبه 5: "بعد از اینکه کم کم سوال و گفتار و پوشش و نوع رفتارها عوض شد جبهه گیری ها شروع می شود، مخالفت ها علنی می شود و رسماً کسی که این حالت ها را به خود گرفته جهت حق به جانب به خود میگیرد، مخصوصاً این که چهار نفر دیگر را با عقاید خود در یک مسیر می بیند گمان می کند حق به جانب است و دیگر اصلاً گناه نمی بیند برای خود. آن اوایلش چنین دانش آموزانی که دین گریز میشوند، آدم آن شرم و خجالت را در مدل سوال کردن و رفتار کردنشان می بیند ولی متأسفانه بعد کم کم آن شرم و حیا می ریزد و قیافه حق به جانب به خود میگیرند، حق را به خودشان میدهند و مخالفت های رسمی و علنی شروع می شود و بعد دامنه اش از دوست و مدرسه گرفته تا خانه و خانواده و فامیل کشیده می شود."

۲. عوامل

۲-۱. خانه و خانواده

شکل ۲

خانه و خانواده به عنوان یکی از عوامل بسیار مهم در گرایش به دین و یا گریز از دین در نوجوانان است. در ابتدا اینکه یک خانواده چه باورهایی دارند؟ آیا دین دوست هستند؟ و در مرحله بعد اینکه آیا دین دار واقعی هستند یا خیر؟ «به عنوان مثال مقابله با روحیه استقلال طلبی جوان و سرزنش کردن افراطی او از طرف والدین، پیامدهای خطرناکی به دنبال دارد. یکی از پیامدهای ناگوار چنین سرزنشی طغیان علیه ارزش های حاکم بر جامعه و گریز جوانان از ارزش هاست؛ و چون معمولاً در جوامع دینی منشاء و منبع ارزش

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

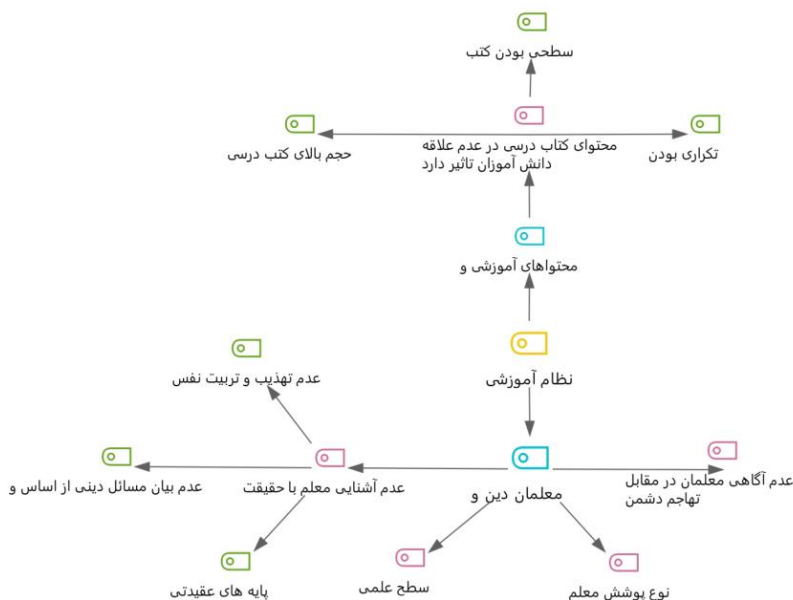
ها، «دین» است، این مسئله در بسیاری از موارد به دین‌گریزی می‌انجامد. (شاکر، حمید رضا، ۱۳۸۵، ۲۵۰) دین دوستی یک مسئله و دینداری مسئله دیگری است؛ بسیاری از ما دین را به عنوان یک روش درست زیستن برای سعادت دنیوی و اخروی پذیرفته و به آن اعتقاد می‌یابیم اما در عمل نمی‌توانیم نام خود را دین دار حقیقی بگذاریم. در بستر یک خانواده نیز چنین است. میزان دین‌داری اعضای خانواده خصوصاً پدر و مادر تاثیر مستقیم بر دین‌داری فرزندان خواهد گذاشت. عدم توجه خانواده‌ها به مسائل دینی، برخورد گزینشی با احکام دینی و همچنین افراط و تفریط در پایبندی به آنها در علاقه و یا بی‌علاقگی نوجوانان به دین تأثیر بسزایی خواهد داشت.

بررسی تاثیر خانواده در دین‌داری جوانان از این جهت قابل تامل است که به موازات تغییرات شکلی و محتوایی در سبک‌های دین‌داری، نهاد خانواده نیز در ابعاد مختلف کارکردی، دچار تحول و تغییر شده و بسیاری از نقش‌های خود را خواسته و یا ناخواسته به نهاد‌های دیگری واگذار کرده است. (عبدی ۱۳۹۳، ۷۶)

مصاحبه ۲: "دانش‌آموزی که خانواده اش روی حجاب به شدت تاکید داشتند ولی نسبت به بسیاری از مسایل دیگه دین هیچ تقیدی نداشتند. این موضوع شدیداً سبب سرخوردگی ایشان شده بود. ... به نظرم افراط و تفریط هم، در دین‌گریزی اثر داره. مثلاً خانواده به فرزند آزادی بی‌قید و شرط برای هر نوع رفاقتی رو میدن و بعد که فرزندشون توی چاله افتاد، آه و افغان سر میدن یا برعکس، خانواده ای که اجازه نفس کشیدن هم به بچه‌ها نمیدن و بعد، از گستاخی و بریدن بچه‌ها، ناراحت میشن. از این موارد هم نمونه‌های زیادی داشتیم" ...

۲-۲. نظام آموزشی

۲-۲-۱. محتواهای آموزشی و درسی

شکل ۳

نهاد آموزش و پرورش داعیه‌دار تربیت انسان و نسل آینده ساز است و دانش‌آموزان ۱۲ سال زیر سایه این نهاد زندگی کرده و آموزش می‌بینند. بی‌شک این نهاد با چنین رسالت خطیری تأثیری بی‌بدیل در تربیت نسل دین‌دار و یا دین‌گریز خواهد داشت. از ساختار

۱ - مقاله دین‌داری و الگوی تربیتی خامواده، دکتر یونس خوشبخت و قاسم اویسی اردویی، ص 286

287 همان، ص 2

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

کلی نظام آموزشی بگیریم تا برنامه‌های درسی و در نهایت مجری این برنامه‌ها که همان معلم است همه در این امر موثر هستند. ما در این پژوهش بر اساس آنچه از روایت‌ها بر می‌آید این تاثیر را در دو حیطه محتوای درسی و نقش معلمان بررسی کرده‌ایم.

حجم بالای کتب درسی در عین تکراری بودن مطالب آن طی پایه‌های مختلف تحصیلی، محتوای آن را بی‌ثمر کرده و از جذابیت مسائل دینی کاسته است. محتوای سطحی، بدون در نظر گرفتن نیاز روز نوجوان و ارائه یک چهره منطقی، کارآمد و پویا از دین سبب بی‌رغبتی دانش‌آموزان شده است. یعقوب فروتن (۱۳۹۲، ص ۹۳) گزارش کرده است که طبق تحقیق صورت گرفته «حضور و غلبه دین و آموزه‌های مذهبی نه تنها در کتب درسی دینی بلکه حتی در سایر کتب درسی نیز، بسیار قابل ملاحظه است به طوری که مفاهیم و واژه‌های کلیدی مرتبط با دین و مذهب به ویژه واژه‌هایی همچون «خدا» و «دین» به طور گسترده و کم و بیش یکسان، هم در کتب درسی دینی هم در سایر کتب حضور دارد. ضمن آنکه به موازات افزایش پایه تحصیلی، رنگ مذهبی در کتب درسی نیز به طور معنی‌داری شدت می‌پذیرد. در ضمن، به موازات افزایش پایه تحصیلی، حضور برتر دین اسلام در تمامی کتب درسی مورد مطالعه نیز به طور فزاینده‌ای محسوس‌تر و مشهودتر می‌شود. در حالی که، سایر ادیان و مذاهب عمدتاً در کتب درسی تاریخ مورد توجه قرار گرفته‌اند.»

البته باید بیان داشت که صرف افزایش حضور و غلبه دین و با ظواهر مربوط به معارف دینی در کتب درسی، نمی‌تواند نشان از رشد دینی دانش‌آموزان داشته باشد. زمانی این افزایش حضور دین و الفاظی مانند خدا و دین در کتب معنا می‌یابد که به تبع آن، شاهد خروجی متناسبی باشیم. در نتیجه این تحقیق آمده است که به طور معنا داری حضور دین در پایه‌های تحصیلی بالاتر و همچنین در کتب درسی غیر دینی افزایش داشته است؛ در حالی که این حضور و غلبه دین به صورت نظام‌مند نبوده است و ما شاهد یک ساختار و مبنای دینی در دروس مختلف نیستیم. خصوصاً در رشته‌هایی چون علوم انسانی و در دروسی مانند تاریخ و علوم اجتماعی، اقتصاد و روانشناسی مبنای این دروس مبنای اسلامی نیستند. بلکه به نظریات اسلام هم در آنها اشاره شده است، اما این به معنای غلبه دین در دروس دیگر نیست. به همین دلیل است که ما بر طبق نتیجه کمی این تحقیق هم، اگر بگوییم که حضور دین در کتب درسی افزایش یافته، اما در پایان دوره تحصیل نتیجه این حضور را، در فکر و عملکرد دانش‌آموز مشاهده نمی‌کنیم، چون این حضور، حضور مبنایی و ساختاری نیست.

کاشانی (۱۳۸۹) بیان میکند که با توجه به جنبه‌های مختلف یک رسانه، جلوه‌های سمعی و بصری در تاثیر هرچه بیشتر یک رسانه نقش بسزایی دارند. در نتیجه امروزه کتاب‌ها آن طور که باید نمی‌توانند در انتقال مفاهیم دینی به دانش‌آموزان موفق باشند.

مصاحبه ۱: " کتاب درسی پایه ۱۱ انسانی به علت حجم بالا موجب بی‌رغبتی دانش‌آموزان گردیده..."

مصاحبه ۴: "... عدم جذابیت کتاب برای دانش‌آموزان به دلیل عدم تازگی مطالب برای آنها، به این صورت که برای مثال دانش‌آموزان می‌گویند که: مثلاً ما فلان مطلب را سال‌های پیش هم داشتیم و مثلاً این آیه یا حدیث یا موضوع هر سال برای ما آورده می‌شود."

مصاحبه ۲: "محتوای درسی میتونن اشتیاق یا نفرت تولید کنن. به نظر من کتاب‌هایی که به نام دین و زندگی تنظیم شدن، اندک اندک بچه‌ها رو از درون خالی بار میارن و این سبب آسیب‌پذیر شدن اونها در مقابل هجمه‌های دیگران به دین میشه و وقتی کسی نتونست برای شبهات دینی خودش پاسخ درستی پیدا کنه بشدت در معرض لغزش خواهد بود."

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

۲-۲-۲. معلمان دین و زندگی

تاثیر گفتار و رفتار یک معلم معارف دینی در ذهنیتی که برای دانش‌آموز نسبت به دین ایجاد می‌کند، به تجربه برای خود ما ثابت شده است. چه معلم‌هایی که فاصله‌ای بسیار میان گفتار، زندگی و رفتار خودشان وجود داشت! و ما را نسبت به دین بدبین می‌کرد؛ و چه معلمانی که رفتار آنها نمود بیرونی اعتقادات آنها بود و به دور از هرگونه ریا و یا اجبار، تصویری عقلانی و البته دلنشین از دین به ما ارائه می‌دادند. اکنون به بررسی عواملی می‌پردازیم که باعث دین‌گریزی دانش‌آموزان از طریق عملکرد معلمان می‌شود.

عدم آشنایی معلم با حقیقت و منشاء دین، سطح علمی پایین معلم، عدم تسلط و توانایی او بر مباحث دینی و رفع درست شبهات، بهروز نبودن اطلاعات، نا آگاهی از نیازهای نوجوان امروز و نوع پوشش او چند مورد از این عوامل است. اتفاقی که امروزه می‌افتد این است که معلمان دینی مسائل دینی را به صورت ریشه‌ای برای دانش‌آموزان بیان نمی‌کنند و با مطرح کردن مسائل ظاهری و سطحی سعی در اقناع نوجوان دارند؛ در حالی که نوجوان امروز به دنبال فلسفه و علت مسائل است؛ علت‌ها و فلسفه‌هاست که او را پایبند می‌کند. متأسفانه در برخی موارد مواجه هستیم با معلمانی که رسالت خود را به درستی نشناخته و قبل از تربیت و تهذیب نفس خود به دنبال اصلاح دانش‌آموزان هستند و تا زمانی که دانش‌آموزان اثرات تربیت و تهذیب را در کردار خود معلم نبینند این امر میسر نخواهد بود.

مصاحبه ۳: "مسئله مهمی که وجود دارد این است که معلمان و مربیان مسائل را از اساس و ریشه برای متریبان بیان نمی‌کنند. برای مثال من در کلاس‌هایی که خارج از کلاس مدرسه داشتم با عنوان انسان‌شناسی، برخی دانش‌آموزانم که در آن شرکت میکردند بعد اظهار داشتند نگاهشان به مسائل طور دیگری شده، چرا پس معلمان دینی این مسائل را به ما نمی‌گفتند؟ ما این همه به مدرسه رفته ایم اما مسائل را به این گونه به ما نگفته اند، یکی از آنها بحث توحید است که از دوره ابتدایی گفته میشود اما نه به طوری که نیاز فکری دانش‌آموز را بر آورده کند."

مصاحبه ۴: "این موضوع در رابطه با دبیران است. به این صورت که بعضی از دبیرها خود را مبری از هر اشتباهی میدانند و حتی ذره‌ای احتمال خطا نمی‌دهند، موضع‌گیری شدید در برابر نظرات دانش‌آموزان که این هم ناشی از خود برتر بینی آنهاست و سیاه دیدن دانش‌آموزان، به این صورت که مطرح کردن سوال یا شبهه از طرف دانش‌آموز را بسیار زشت و جزو منکرات می‌دانند و انگار که یک دانش‌آموز باید همه‌ی مطالب را بلد باشد و یا مثلاً نباید نسبت به بدیهیات دین برایش سوال به وجود بیاید و اگر پیش بیاید آن دانش‌آموز فرد مشکل‌داری است یا با دین مشکل دارد. برای مثال معلمی می‌گوید که: دانش‌آموز می‌آید و مثلاً درباره فلان موضوع می‌پرسد! و یا معلم می‌گوید که هدف دانش‌آموز برای پرسیدن این سوال این بوده که می‌خواهد با او برخورد کند یا او را بداند یا او با دین مشکل دارد و از این قبیل. این پیش‌داوری‌ها از طرف دبیران باعث می‌شود که دانش‌آموزان دیگر برای پرسیدن سوال‌های خودشان پیش‌او نروند."

۳-۲. جامعه

بر اساس آنچه رسول خدا (ص) فرموده اند: «انسان بر دین دوستش خواهد بود، بنابراین هر یک از شما دقت کند که با چه کسی دوست می‌شود.»^۲ همنشین انسان از عوامل انکارناپذیر در این زمینه است. دین‌مبین اسلام به شدت تاکید بر دقت در انتخاب دوست

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

مناسب دارد. همچنین حضرت علی (ع) فرموده اند: «انسان همراه کسی محشور می‌شود که او را دوست بدارد.»^۲ از روایات معلمان نیز می‌توان نتیجه گرفت که گروه همسالان در بعد اجتماعی، در دین‌گریزی دانش‌آموزان تاثیر بسیار دارد. رحیمی نیا و زوار (۱۳۹۴) بیان می‌کنند که تعاملات نوجوانان در دوران مدرسه در زمینه‌های مختلف اتفاق می‌افتد و این تعاملات بر رشد شخصیت نوجوانان تاثیر مستقیم دارد که این تاثیرات می‌تواند مثبت یا منفی باشد.

مصاحبه ۵: " فرض کنید دانش‌آموزی که همیشه در نماز جماعت شرکت می‌کرد، می‌بینی حضورش تق و لق شده و یا می‌بینی با بچه‌هایی نشست و برخاست میکند که در نتیجه آن دیر به نماز میرسد. ابتدا صف اول، صف دوم می‌شود و بعد سوم و بعد دیگر حضور پیدا نمیکند."

۴-۲. دین و متولیان دین

دین‌گریزی گاه ممکن است از بطن دین‌داری اتفاق بیوفتد. به این صورت که رفتارهای گزینشی متولیان و مدعیان دین‌داری نسبت به احکام و دستورات دینی و در عین حال ادعای دین‌داری آنها می‌تواند چهره دین‌داری را تخریب کرده و نوجوانان با مشاهده این تناقضات از جانب خود افراد مقید به دین، از دین زده شوند. توجه به امور فرعی و مستحبی و جایگزین کردن آنها به جای امور واجب، اصلی و اساسی دین که در رفتار برخی دین‌داران مشاهده میشود از این دست تناقضات است. دانش‌آموزی که می‌بیند بزرگترش یا برخی متولیان دین ظواهر دین که نماز و روزه و پوشش و غیره است را دارند اما برای مثال وفای به عهد نمیکنند، راستگو نیستند، به بزرگتر احترام نمی‌گذارند و احياناً به حقوق دیگران توجهی ندارند و این دست مسائل، موجب دلزدگی نوجوانان میشود و برایشان سوال میشود دینی که پایبندی به آن سعادت دنیا و آخرت را به ارمغان خواهد آورد چنین دین پر تناقضی است؟ «بدون تردید در ذات دین، هیچ عنصر دین‌گريزانه‌ای وجود ندارد و اگر انسان‌ها به دریافت معارف نایل آیند، در هیچ مرتبه از دین نمی‌گریزند. دین، هم ذهن انسان را تغذیه می‌کند و هم دل آدمی را حیات و حرکت و نشاط می‌بخشد. بنابراین دین‌گریزی به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی عینی و رفتاری، معلول ماهیت و ذات خود دین نیست؛ بلکه علت یا علل دین‌گریزی را خارج از قلمرو دین و آموزه‌های دینی باید جستجو نمود.» (طیبه و مسعود بلوردی، ۱۳۹۳ ص ۷۹)

همچنین افراط و تفریط‌هایی که صورت می‌گیرد و سخت‌گیری‌های بی‌مورد یا آزادی‌های بی‌جا، بروز رفتارهای غیر عقلانی و صرفاً احساسی و تعصبی از عواملی هستند که چهره دین را مخدوش می‌سازند. و در بسیاری مواقع این رفتارها از افرادی سر می‌یزند که مدعی دین‌داری هستند. به روایت‌های زیر توجه کنید:

مصاحبه ۲: " به نظر من مهم‌ترین عامل دین‌گریزی عدم شناخت درست از دین. دانش‌آموزی داشتم که چون واقعا شناختش از دین بسیار کم بود وقتی متوجه میشد اسلام توصیه به نظافت‌های خاص کرده و براش دلیل آورده، بسیار تعجب میکرد. یا وقتی می‌شنید پیامبر تمیزترین و خوشبوترین و آراسته‌ترین شخصیت در دوران خودشون بودند، باورش نمیشد. یا جایگاه زن رو در اسلام وقتی می‌شنید اوایل تصور میکرد که من از کتب حقوق بشری غرب مطالب رو برمی‌دارم و به اسم اسلام توضیح میدم. یا در مورد محیط زیست یا رفتار با حیوانات و... موارد بسیار دیگه همینطور. عامل دوم به نظرم اینه که افراد دین رو از سرچشمه‌ی اصلی نیاموخته باشن

عوامل مؤثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

و بر اساس عمل افراد دیگر دین دار شده باشند، این مسئله سبب میشه که با دیدن خطای اونها، دین رو متهم کنن. مثلا دانش‌آموزانی که فلان معلم رو نماد دین و دین‌داری می‌دونن با مشاهده اولین بد خلقی یا رفتار غیر عادلانه یا... شروع به اعلام بی‌زاری از دین می‌کنن. مثلا دانش‌آموزی که خاله خودشو نماد دین‌داری میدونست با مشاهده رفتار تبعیض‌آمیز ایشون بین فرزندان دختر و پسرش و توجیه این رفتارها با کلمات خاص (ظاهرا) دینی، تصمیم به کنار گذاشتن حجاب داشت تا به این وسیله ناراحتی خودشو از این دین نشون بده. برخورد گزینشی با دستورات دین هم سبب دین‌گریزه، مثلا شخصی که حجاب داره ولی زخم زبان میزنه و... دانش‌آموزی که با این نوع دوستان مواجه بود که به اصطلاح عالم بی عمل بودند و دائم گلابه داشت که این‌ها خودشون فلان جور هستند و ادعای دین‌داری می‌کنن."

مصاحبه ۵: " این بچه‌ها بچه‌های سالمی بودند و تحت تاثیر یک سری عوامل قرار گرفته بودند، تحت تاثیر رفتار اشتباه یا گفتار اشتباه یک خطیب یا یک امر به معروف کن‌متدین قرار گرفته‌اند، اغلب می‌بینیم که یک دین‌داری با این‌ها جوری برخورد کرده که این‌ها زده شده‌اند. بنده وقتی بررسی میکنم میبینم نود درصد مشکلات این بچه‌ها از خود دین نشات گرفته یعنی از دین‌داری که ادعای دین داشتند و متأسفانه با اون کبر و تکبر مخصوص به خود که اغلب دامن دین‌داران ما را می‌گیرد. و بنده بسیار شاهد بوده‌ام از این قبیل رفتارها از یک سری دین‌داران."

مصاحبه ۶: " یکی از مسائل دیگری که در راستای همان منطقی و عقلانی بودن دین است، این هست که همه‌ی ادیان الهی و به خصوص دین اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین، این ویژگی را دارند که برای احکام خود محدوده مشخص کردند. مثلا در دین ما آمده یک زن باید این محدوده‌ها از بدن خودش را در مقابل یک سری افراد مشخص ببوشاند. اما متأسفانه چیزی که دانش‌آموزان ما مشاهده می‌کنند این است که معلمشان در برابر دانش‌آموزان دختر، ساق دست و چادر و... به تن کرده است. و این یکی از همان چیزهایی است منطقی بودن دین را زیر سوال می‌برد."

۲-۵. حاکمیت و اقتصاد

علاوه بر عوامل متعددی که عنوان شد، عوامل حاکمیتی نیز بر دین‌گریزی مؤثر هستند. ساختار حکومتی حاکم بر جامعه، نحوه عملکرد مسئولین، خروجی‌های آن ساختار، مثلا اگر ساختاری فسادزا باشد، یا اگر شعار بر عمل غلبه داشته باشد و احیانا همین ساختار عنوان اسلامی نیز داشته باشد، نتیجتا این ساختار به طور مستقیم از دین مردم ارتزاق خواهد کرد. «پر واضح است که نقش فرد در پدیداری فقر نیز مهم جلوه می‌کند. اما فقری که از تنبلی و سستی فرد پدید می‌آید در مقایسه با فقری که در یک حکومت دینی بروز می‌کند بسیار کمتر به دین‌گریزی می‌انجامد. فقری که در یک حکومت دینی پدیدار است به حساب دین گذاشته می‌شود و زمینه‌های گریز از دین را فراهم می‌سازد اما اگر همین فقر در یک حکومت سکولار رخ دهد، دین‌گریزی نمی‌آورد.» (طیبه و مسعود بلوردی، ۱۳۹۳ ص ۸۰)

اقتصاد از جمله عوامل مهمی است که تاثیری مستقیم بر دین‌داری مردم می‌گذارد، و همانگونه که حضرت علی(ع) فرمودند: «فقر از هر دری که وارد شود، ایمان از در دیگر خارج می‌شود». «زیرا اولاً موجب حسادت به توانگران می‌شود که حسد، حسانت و خوبی‌های انسان را از بین می‌برد ثانیاً، فقر موجب می‌شود که فقیر در مقابل ثروتمندان اظهار ذلت و خواری کند و به آبرو و دینش لطمه وارد شود. ثالثاً، سبب ناخشنودی به قضا و قدر الهی و نارضایتی از روزی می‌شود و این امر، اگر هم کفر نباشد به کفر می‌کشاند. فقر و

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

نادانی در بیشتر موارد نمی‌گذارد یک شخص معتقد در عمل نیز معتقد بماند و در انجام دادن واجبات و وظایف شرعی خود کوشا و دقیق بماند.» (طیبه و مسعود بلوردی، ۱۳۹۳ ص ۸۸)

معیشت از اولیات زندگی انسان است و حاکمیت وقتی نتواند معیشت مردم را تامین کند، مردم برای سیر کردن خود و خانواده شان ایمان خود را به طرق مختلف خواهند فروخت. و این حقیقتی انکار ناپذیر است. در برخی مصاحبه‌ها به این عامل اشاره شده است، البته با اختلاف نظراتی اندک، به این صورت که برخی تاثیر اقتصاد بر دین‌گریزی را به طور مستقیم نمی‌دانستند. در مجالی دیگر باید به تفصیل، به تاثیر اقتصاد بر دین‌گریزی پرداخت.

مصاحبه ۵: "عامل اقتصادی هم قطعا تاثیر دارد؛ مثلا وقتی بچه من ایمانش و اعتقاداتش آن جور که باید و شاید نقش نبسته، هنوز سیستم اعتقادی یک دانش‌آموز حتی دوازدهم یک سیستم حساب شده و سنجیده نیست و با هر باد و طوفانی میتواند بهم بریزد، و یکی از این طوفان‌ها هم همین جریان‌های اقتصادی و حکومتی است. مسائل جاری سیاسی که الان به خصوص در کشور پیش آمده، بگو مگو‌های بین مسئولین. اینکه مسئولی به مسئولی حرفی میزند و آبرو بری میکند. انتخابات سال ۹۶ هیچ‌گاه یادم نمیرود. نامزدها وقتی باهم رقابت و مناظره میکردند و در جریان مناظرات یک سری آبرو بری‌ها اتفاقا افتاد. بعد در این سه چهار سال تکلیف اینها معلوم نشد. معلوم نشد چه کسی راست میگوید و چه کسی دروغ. وقتی این قضیه بین مردم شایع شد، خب مردم میگویند آنکه لباس روحانیت به تن دارد و به این راحتی نسبتی ناروا به دیگری می‌دهد، بخور بخور است هر که آمده آخور خود را پر کند و برود این‌ها قطعا تاثیر دارد. وقتی میبینیم بچه‌های آفازاده‌ها چطور در کشور‌های دیگر ویزای شینگل میگیرند و رایگان تحصیل میکنند. این‌ها قطعا روی اعتقادات تاثیر دارد."

مصاحبه ۲: "به نظر من عوامل اقتصادی به این دلیل روی باورهای دینی اثر عکس‌داره که با یک نوع فقر فرهنگی و عقیدتی توام میشه و همین سبب ضعف در عملکرد دینی میشه. و گرنه صرف فقر باعث دین‌گریزی نمیشه، کما این که ما فقرای زیادی میشناسیم که به شدت دین‌دارتر از ثروتمندان هستند. نکته اینه که در فرمایشات معصومین هم داریم که فقر با کفر قرینه. یعنی غالبا فقیر به کفران نعمت الهی و انکار پروردگار مبتلا میشه یا به دلیل فشار فقر و نداری، به یاس و ناامیدی که خودش شعبه‌ای از کفره دچار میشه یا جملات کفرآلود به زبان میاره."

۲-۶. دشمن

تهاجم فرهنگی دشمن و جنگ نرم اقتصادی و فرهنگی و سیاسی هم از عوامل موثر دیگر در این مسئله است. محمدعباسی (۱۳۸۶) بیان می‌کند که: «هر فردی با مراجعه به زندگی جوانان و مطالعه رفتارهای اجتماعی آنها، این مسئله را به صورت ملموس درخواهد یافت که در سال‌های اخیر و بخصوص پس از پایان هشت سال دفاع مقدس، گرایش به فرهنگ بیگانه و فرهنگ غربی در بین جوانان ما رشد صعودی یافته است و گروه‌هایی از جوانان به علل گوناگون از دین و فرهنگ حالت گریز پیدا کرده‌اند، به گونه‌ای که وقتی در بین برخی از آنها از دین و فرهنگ خودی سخن به میان می‌آید به صورت علنی بی‌میلی و بی‌علاقگی خود را به دین اظهار می‌کنند. البته باید اذعان کرد که این انکار و زدگی از دین به خاطر خود دین نیست، بلکه علل این مسئله بیشتر به رفتارهای دین‌داران و مدعیان دین برمی‌گردد.»

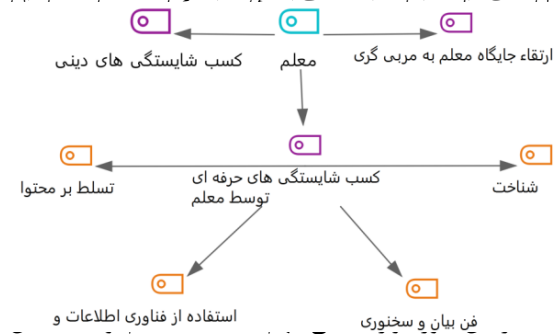

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

مصاحبه ۳: " نکته دیگر اینکه ما مشکلات فراوانی که در دهه های اخیر شاهد آن هستیم بخاطر کار عظیمی است که دشمن کرده است. بحث تهاجم فرهنگی! این موبایل ها را دادند به دست بچه های ما و از طریق همین وسایل و ابزار هر آنچه را که میخواستند به خورد بچه های ما دادند. آنگونه که دشمن کار میکند ما کارنکرده ایم، کار فرهنگی درعرصه مقابل تهاجم هم سخت است، تهذیب نفس میخواهد، تلاش میخواهد. زمانی به ما میگفتند روزی دشمن می آید داخل خانه هایتان و هر کاربخواهد میکند و ما باور نمیکردیم و آن روز همین امروز است. آنها درعرصه تبلیغات ضد دینی بسیار تلاش می کنند. متأسفانه در مقابل این تهاجم و این دین‌گریزی معلمان ما آگاهی لازم را ندارند."

۳. راهکارها

راهکارهای ارائه شده در این پژوهش، در حیطه نظام آموزشی است. از اصولی که باید در ساختار نظام آموزشی حاکم باشد آزادی بیان است که با پذیرش تفاوت ها و احترام به آنها محقق میشود. عصر حاضر، عصر تعامل است، عصر ارتباطات است و به تبع اختلاف نظرات، سلیق و علایق بسیار خواهد بود. باید پذیرفت در عصر کنونی نه با بهشت و جهنم و نه با امر و نهی صرف، نمیتوان افراد را به دین پایبند کرد. و آنچه امروزه می توان از آن به عنوان هنر، برای یک معلم یاد کرد، توانایی معلم در جذب افکار و نظرات مختلف و فراهم سازی بستری مناسب برای ارتباطی سالم با نوجوانان، و همچنین نوجوانان با یکدیگر است. این ارتباط سالم و عمیق معلم با دانش آموزان فضایی ایمن و مطمئن برای دانش آموزان ایجاد می کند که بتوانند تمام آن سوالات و شبهاتی که در هجمه انبوه رسانه ها برایشان ایجاد می شود مطرح کرده و به گفتگو بپردازند. ارزش این ارتباط بیشتر از بسیاری مسائل دیگر است. اگر یک معلم به شان حقیقی خود واقف باشد و رسالت خطیر خود را بداند، اگر بداند که تک تک رفتارهایش، گرایش هایش، حرف هایش، حتی چگونگی پوشش اش برای دانش آموزان نوجوانش الگو است و آنها به همه این مسائل، دقت دارند، اگر نداند هدف اصلی، نه اصلاح جامعه و شاگردان،

که اصلاح خود است، اگر بداند مخاطبش در جامعه امروز چه نیاز نیازهای آن ها به درست ترین شیوه خواهد بود و خواهد دانست ایر بیان مسائل بنیادی تر و بحث و گفتگوی سالم و منطقی، جلب مش دانش آموزان است.

مصاحبه ۶: " در وهله اول من به این دانش آموز اولاً فرصت صحبت های مذهبی برخوردار باشند، صحبت های خودشان رو مطرح نمی

آموز فرصت صحبت کردن بدهد. و دوما با اون فرد همسویی بکند و مثلاً به اون شخص بگه: شما درست میگیا ولی... در واقع تا یک جایی با او همراهی بکند و از جایی به بعد با آوردن دلیل دانش آموز را متقاعد بکند. بنده با اون دانش آموز صحبت می کردم تا جایی که بحث به صورت یک مناظره درمیومد و در واقع اون مسئله به چالش کشیده می شد. و در این شرایط بود که دیگر دانش آموزان هم به خودشون اجازه صحبت می دادند. در نهایت تا جایی رسید که این دانش آموزان خیلی خوب با یکدیگر درمورد مسائل مختلف صحبت و بحث میکردند."

مصاحبه ۳: " اگر ریشه ای کار کنیم نتیجه خواهیم گرفت. من این مسئله را سالها پیش به یکی از مولفین کتب دین و زندگی گفتم و بعدها مشاهده کردیم که مثلاً کمی از بحث ولایت معنوی و این ها را وارد کتب کردند. من سالها این را تجربه کردم که این مسائل و

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

این طرز بیان آنها جاذبه دیگری برای دانش‌آموزان دارد. مثلاً من خودم هیچ‌گاه درباره خدا و پیغمبر و توحید و جهنم و بهشت و نماز بخوان کسی که نمیخواند فلان میشود بسار میشود نگفته و نمی‌گویم، می‌گویم ای انسان تو این چینی! از مقام انسان از خلقت انسان و از این که انسان به چه مقاماتی میتواند برسد. و این بسیار جاذبه داشت برای دانش‌آموزان حتی برای دانشجویمان."

۳-۱. معلم

کسب شایستگی‌های حرفه‌ای معلم اهمیت بسزایی در انتقال بهتر مفاهیم و ارتباط بهتر با فراگیران دارد و بر اساس آنچه از روایت‌ها برآمد، فن بیان و سخنوری، شناخت مخاطب، تسلط بر محتوا، و استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات از موضوعات مهم و لازم برای معلمی است.

شکل ۴

۳-۱-۱. کسب شایستگی‌های دینی و ارتقاء جایگاه معلم به مربی‌گری

بر حسب آنچه کمی قبل‌تر بیان شد، تربیت، در بستر یک ارتباط عمیق و سالم اتفاق خواهد افتاد. معلم را اگر بخواهیم فارغ از یک انتقال‌دهنده‌ی مفاهیم و معلمی را فارغ از یک شغل تعریف کنیم بهتر است او را مربی بگوییم و از رسالت حرف بزنیم. آنجا که خداوند فرستادن یک مربی را برای هدایت مردم نعمتی میداند که به این جهت منت بر مومنین نهاده است و می‌فرماید: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ. رسولی در میان آنها و از خودشان؛ بیان نهایت انس و الفت یک مربی با مرتبیان. يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ؛ خداوند در آیات مختلف از جمله همین آیه، تزکیه و تعلیم مردم را از رسالت پیامبر اکرم (ص) برشمرده است و تزکیه را بر تعلیم اولویت داده است. از آن جهت که تزکیه به معنای پاک گرداندن و رشد یافتن است و تعلیم به معنای آموختن و یادگرفتن. تقدم تزکیه بر تعلیم نشان از اهمیت بسیار آن دارد. یعنی همان تقدم پرورش بر آموزش. آنچه امروزه شاهد تحقق عکس آن هستیم! رشد شخصیت و رشد استعداد های بالقوه افراد در جهت سعادت‌مندی آنها هدف اصلی است و رسالت معلم همان بیدار کردن فطرت پاک دانش‌آموزان و رشد استعداد های فطری و انسانی آنهاست. هنگامی که تعریف ما از رسالت معلمی چنین تعریفی باشد (مبتنی بر تزکیه و تعلیم) بر اساس ارزش هدف آن که همان تزکیه است، می‌توان به سنگینی رسالت معلمی و به شأن معلم حقیقی پی برد. حضرت علی (ع) با تشبیه پیامبر اسلام (ص) به طبیب و پزشکی که با طب خود به دنبال نیازمندان به طبابت روحی، می‌گردد، رسالت آن حضرت را در معالجه روح و جان انسان‌ها بیان می‌کند و می‌فرماید: «طَبِيبٌ دَوَّارٌ يَطْبِئُهُ قَدْ أَحْكَمَ مَرَاهِمَهُ وَ أَحْمَى مَوَاسِمَهُ يَضَعُ ذَلِكَ حَيْثُ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ مِنْ قُلُوبٍ عُمَى وَ آذَانٍ صُمٍّ وَ أَلْسِنَةٍ بُكْمٍ.» پیامبر طبیبی است که با مهارت خود در میان مردم می‌گردد، مرهم‌های شفا بخش خویش را فراهم ساخته و ابزار درمان خود را آماده کرده تا هر جا دل‌های کور باطن و گوشه‌های ناشنوا و زبان‌های گنگ را بدان نیازی باشد مداوا کند.

بر این اساس، تهذیب نفس، ارتباط صمیمی و پایدار با دانش‌آموزان، باور کردن آنها، اعتماد کردن به آنها، همه و همه از عوامل موثر در پیوند مناسب نوجوانان با دین خواهد بود. یکی دیگر از این عوامل عشق و دلسوزی و صبر است که خصلت پیامبر مهربان اسلام در

41- سوره آل عمران، 164

51- نهج البلاغه، خطبه 108

2- سوره توبه، آیه 128

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

هدایت مردمان بوده است. لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ. به یقین، رسولی از خود شما به سویتان آمد که رنج‌های شما بر او سخت است؛ و اصرار بر هدایت شما دارد؛ و نسبت به مومنان، رؤوف و مهربان است.^۶

مصاحبه ۵: "عمده هدایت‌گری بنده از طریق رفتارم است. بنده با گفتار، کمتر درس میدهم به بچه‌ها. آنچه که بچه‌ها از من میبینند رفتار من است. می‌خواهم بگویم آنچه که بنده ارمغان کرده‌ام برای این مدل بچه‌هایی که شما عنوان کردید فقط اخلاق حسنه بوده. اولین کاری که من میکنم اصلاح رفتار و گفتار خودم است، برخورد من با آنها رفتاری توأم با مهربانی و عطف و رافت است. تا جایی مهرورزی من نسبت به او زیاد میشود که او گمان میکند من با او همفکر هستم، من او را تایید نمیکنم اما راهنمایی میکنم. وقتی قرار است با او باشم، پهلو به پهلو و هدایتش کنم لازم است او به من اعتماد کند و برای اعتماد به نظرم هیچ چیز شایسته‌تر از مهربانی نیست. بنده همیشه از این طریق وارد شده‌ام و شکر خدا نتایج خوبی هم گرفتم."

مصاحبه ۲: "معلم دینی اگر می‌خواهد اثرگذار باشد، باید صبر زیادی داشته باشد و گوش شنوای خوبی باشد. کاری که بنده کرده‌ام این بوده که جواب سوال هایشان را دادم محترمانه، بدون اینکه به آنها خدای نکرده جسارتی و اهانتی بشه."

مصاحبه ۵: "در جمع‌های صمیمی شان نشست و برخاست دارم گردش میرویم باهم بگو بخند داریم. و در طول این مجالس دانش‌آموزان از رفتار من آنچه را که باید یاد بگیرند. وقتی دانش‌آموز معلمی را قبول کرد و این معلم محبوب شد دانش‌آموزان از اخلاق و رفتارشان یاد میگیرند. ما با رفتارهایمان میتوانیم بچه‌ها را به دین پایبند کنیم. دانش‌آموزانم که ازدواج کرده‌اند دعوتشان میکنم خانه‌مان برای جلسات مشاوره که مادران برایشان از آنچه لازم است میگویم."

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

دین‌گریزی دانش‌آموزان نوجوان را به عنوان آینده‌سازان جامعه، می‌توان یکی از خطرات مهم و تهدیدکننده برای بقاء یک جامعه اسلامی دانست. از این جهت، در ادامه، براساس آنچه در این پژوهش بدست آمد، چند پیشنهاد ساختاری برای مواجهه با این مسئله ارائه می‌شود:

- ۱- تلاش هرچه بیشتر حاکمیت در جهت برقراری عدالت و رفع فساد در ساختارهای نظام اسلامی
- ۲- تقویت نگاه زیربنایی به مسائل آموزش و پرورش و پیگیری تحقق سند تحول بنیادین و تلاش در جهت تحقق عدالت آموزشی
- ۳- اصلاح ساختار نظام تربیت معلم و فرایند جذب معلم، توسعه کمی و کیفی دانشگاه فرهنگیان در جهت توسعه پایدار آپ، تربیت معلمانی وظیفه‌شناس، روشنگر، دغدغه‌مند و پایبند به مبانی اسلامی
- ۴- اصلاح محتوای آموزشی از دبستان تا سطوح عالی آموزش بر اساس مبانی اسلامی
- ۵- آگاهی بخشی به خانواده‌ها از طریق انواع رسانه‌های ملی و فراهم کردن کارگاه‌های متناسب، در جهت ارتقای سطح فرهنگی و دینی خانواده‌ها

منابع

- ۱] قرآن کریم
- ۲] سید رضی، نهج البلاغه، خطبه‌ها
- ۳] مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار
- ۴] کاشانی، مجید ۱۳۸۹؛ رسانه‌های دینی و نقش آنها در جامعه‌پذیری دینی؛ نشریه کتاب ماه علوم اجتماعی

عوامل موثر بر دین‌گریزی دانش‌آموزان، روایت پژوهی تجارب معلمان دین و زندگی

- [۵] نساجی، اسماعیل، آبان ۱۳۹۴، بررسی عوامل دین‌گریزی نسل جوان، نشریه درس‌هایی از مکتب اسلام
- [۶] امینی، جبار؛ مرادی، خلیفه؛ رضا، محمدی؛ ایلامی، رحیم؛ بهار ۱۳۹۱، علل و عوامل دین‌گریزی و نقش دانشگاه‌ها در اصلاح آن، نشریه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی
- [۷] کاشانی، مجید ۱۳۸۹، رسانه‌های دینی و نقش آنها در جامعه‌پذیری دینی؛ نشریه کتاب ماه علوم اجتماعی
- [۸] رحیمی‌نیا، شب‌بو و زوار، تقی، ۱۳۹۴، نقش همسالان در رفتارهای کلاسی دانش‌آموزان، دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران
- [۹] عباسی، محمد ۱۳۸۶؛ عوامل دین‌گریزی و گرایش جوانان به فرهنگ غرب
- [۱۰] معافی، لیلا و اشرفی، عباس ۱۳۹۲؛ عوامل موثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان از دیدگاه جوانان
- [۱۱] بلوردی، طیبیه؛ بلوردی، مسعود ۱۳۹۳؛ نقش فقر در دین‌گریزی و راهکارهای اسلام برای مقابله با آن، نشریه قرآنی کوثر
- [۱۲] فروتن، یعقوب ۱۳۹۲، استراتژی جامعه‌پذیری در ایران
- [۱۳] خوشبخت، یونس و اوبسی، قاسم ۱۳۹۴، دینداری و الگوی تربیتی خانواده (بررسی تأثیرات خانواده بر رفتار دینی نوجوانان در شهر تهران)